

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

حقوق بشر در نظام کیفری و زندانها

تألیف:

محمد رضا گودرزی بروجردی - مظفر الوندی

«انتشارات راه تربیت»

وابسته به مرکز آموزشی و پژوهشی سازمان زندانها

گودرزی، محمدرضا، ۱۳۵۴-

حقوق بشر در نظام کیفری و زندانها / تألیف محمدرضا گودرزی، مظفر الوندی، -
تهران: سازمان زندانها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور، انتشارات راه تربیت، ۱۳۸۲.
۱۷۶ ص.

ISBN 964-92293-3-9: ۱۶۰۰۰ ریال

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.

کتابنامه: ص. ۱۵۷-۱۵۹.

۱. آیین دادرسی جزایی. ۲. حقوق بشر. ۳. قانون کیفری. ۴. زندان و زندانیان.
الف. الوندی، مظفر، ۱۳۴۲ - ب. سازمان زندانها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور.
انتشارات راه تربیت. ج. عنوان.

۳۴۵/۰۵

۹۷ گ/۱/۵۴K

۸۲-۹۰۰۷م

کتابخانه ملی ایران

انتشارات راه تربیت وابسته به مرکز آموزشی و پژوهشی سازمان زندانها

نام کتاب: حقوق بشر در نظام کیفری و زندانها

تألیف: محمدرضا گودرزی بروجردی - مظفر الوندی

نوبت چاپ: اول - ۱۳۸۲

شمارگان: ۳۰۰۰ جلد

طراح جلد: بهنام شاه حسینی

حروفچینی و صفحه آرایی: فرزانه تیموری

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: نبا - پیام غدیر

شابک: ISBN 964-92293-3-9

آدرس: تهران - سعادت آباد - بلوار سرو غربی - بلوار شهرداری شمالی - نبش کوچه وز

مرکز آموزشی و پژوهشی سازمان زندانها - انتشارات راه تربیت

تلفن: ۲۳۵۶۳۱۴-۱۶ دورنگار: ۲۳۵۶۳۰۸

«کلیه حقوق این کتاب محفوظ و متعلق به انتشارات راه تربیت است»

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	دیباچه
	بخش نخست: پیشینه‌ی تاریخی و اصول بنیادین
۱۳	فصل نخست: پیشینه‌ی تاریخی
۱۴	مبحث نخست: ادیان و حقوق بشر
۱۴	الف) آئین کنفوسیوس
۱۵	ب) مذهب زرتشت
۱۵	(۱) آزادی اندیشه
۱۶	(۲) آزادی در گزینش دین
۱۶	(۳) آزادی گفتار
۱۶	(۴) آزادی مسکن
۱۶	(۵) آزادی در رفت و آمد
۱۷	(۶) امنیت برای همگان
۱۷	پ) شریعت مرسی (ع)
۱۸	ت) مسیحیت
۱۹	ث) اسلام و حقوق بشر
۱۹	(۱) مشکلات نظری
۲۵	(۲) میراث حقوق بشری اسلام
۲۵	۱-۲) اصل برائت
۲۵	۲-۲) اصل قانونی بودن جرم و مجازات
۲۶	۳-۲) اصل فقدان مسئولیت کیفری صغار و مجانین
۲۶	۴-۲) اصل شخصی بودن کیفرها
۲۶	۵-۲) اصل عدم تبعیض و تساوی اشخاص
۲۷	مبحث دوم: ایران و حقوق بشر
۲۷	الف) ایران باستان
۳۰	ب) ایران پس از اسلام تا انقلاب مشروطه
۳۰	(۱) دوران خلفاء
۳۱	(۲) دوران تشکیل حکومت‌های ملی

۳۳	پ) دستاوردهای حقوق بشری انقلاب مشروطه
۳۳	۱) تساوی حقوق و عدم تبعیض
۳۴	۲) مصونیت ملت از تعرض غیرقانونی
۳۴	۳) منع ترقیف خودسرانه
۳۴	۴) اصل قانونی بودن جرم و مجازات
۳۴	۵) مصونیت مسکن
۳۴	۶) منع تبعید غیرقانونی
۳۵	۷) احترام به مالکیت اشخاص و مصونیت آن از تعرض
۳۵	۸) مصونیت مراسلات پستی
۳۵	۹) منع افشاء تلگراف‌های خصوصی اشخاص
۳۵	ت) حقوق بشر در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران
۳۶	مبحث سوم: اعلامیه‌های حقوق بشر به مفهوم امروزی
۳۶	الف) انگلستان
۳۷	ب) ایالات متحده آمریکا (اٹازونی)
۳۸	پ) فرانسه
۳۸	ت) اعلامیه جهانی حقوق بشر مصوب ۱۰ دسامبر ۱۹۴۸
۴۰	ث) اعلامیه اسلامی حقوق بشر
۴۱	فصل دوم: مفاهیم بنیادین
۴۱	مبحث نخست: تعاریف
۴۱	الف) تعریف حقوق بشر
۴۱	۱) مفهوم حقوق
۴۲	۲) تعریف حقوق بشر و مفهوم آن
۴۲	ب) تعریف کیفر حبس
۴۳	مبحث دوم: اصول اساسی
۴۴	الف) اصل برائت
۴۴	۱) فرضیه برائت و حق دفاع متهم
۴۵	۲) تکلیف مقام تعقیب (دادسرا) به تحصیل و ارائه دلیل
۴۵	۳) تفسیر شک به نفع متهم
۴۵	۴) استثنای بودن بازداشت موقت به دلیل تعارض با اصل برائت
۴۶	۵) لزوم جبران خسارات زندانیان و بازداشت شدگان بی گناه
۴۷	ب) اصل قانونی بودن جرم و مجازات
۴۷	۱) اصل عطف به ماسبق نشدن قوانین کیفری
۴۸	۲) تفسیر مضیق قوانین کیفری

۲۸	۳) منع دلیل تراشی بوسیله قیاس:
۴۸	ب) اصل سرولیت دولت
۴۹	ت) بازداشت افراد و حقوق بشر
۵۰	ث) اصول رفتار با زندانیان متظر محاکمه:
۵۲	ج) حقوق بزه دیدگان
۵۳	بخش دوم: حقوق بشر در آئینه ی قوانین
۵۵	فصل نخست: حقوق بشر و قوانین داخلی
۵۵	مبحث نخست: قانون اساسی و حقوق بشر:
۵۶	۱) تساوی حقوق افراد و حمایت یکسان قانون از همه افراد: (عدم تبعیض ناروا)
۵۶	۲) منع دستگیری و توقیف غیرقانونی اشخاص:
۵۷	۳) منع تبعید خردسرا نه و غیرقانونی:
۵۷	۴) حق دادخواهی:
۵۷	۵) حق داشتن وکیل:
۵۷	۶) اصل قانونی بودن جرم و مجازات:
۵۸	۷) ترجیه به اصل برائت:
۵۸	۸) منع شکنجه به منظور اخذ اقرار و منع اجبار شخص به شهادت یا ادای سرگند:
۵۸	۹) احترام به کرامت و حیثیت انسانی افراد دستگیر شده و زندانیان:
۵۹	۱۰) استقلال قوه قضائیه از سایر قوا و تضمین استقلال آن:
۶۰	مبحث دوم: تضمین های حقوق بشری در حقوق جزا:
۶۰	الف) آئین دادرسی کیفری و حقوق بشر:
۶۱	ب) قانون مجازات اسلامی و تضمین های حقوق بشری
۶۱	۱) منع سلب آزادی شخصی افراد ملت یا محروم کردن آنان از حقوق مقرر در قانون اساسی
۶۱	۲) تشدید کیفر بر حسب سمت فاعل جرم
۶۱	۳) منع اخلال در فرایند دادخواهی
۶۲	۴) منع پذیرش خردسرا نه اشخاص به عنوان زندانی
۶۲	۵) ممنوعیت عدم تسلیم زنداندانی به مقامات صالح و امتناع از پذیرش تظلمات
۶۲	۶) منع توقیف، تعقیب، بازداشت غیرقانونی و صدور قرار مجرمیت افراد توسط مقامات قضایی و مأمورین ذیصلاح
۶۳	۷) منع اخذ اقرار به عنف توسط مقامات قضایی و غیر قضایی
۶۳	۸) منع اعمال مجازات بیش از کیفر مورد حکم یا اعمال مجازاتی غیر از کیفر مورد حکم

۶۳	۹) حرمت منزل و مسکن اشخاص
۶۴	۱۰) منع اعمال نفوذ
۶۴	۱۱) حرمت، مراسلات، مخابرات و مکالمات خصوصی اشخاص
۶۴	۱۲) منع توقیف غیرقانونی اشخاص توسط مأموران دولتی یا نیروهای مسلح
۶۵	۱۳) مسئول بودن بزه معاونت در توقیف اشخاص در قانون
۶۵	۱۴) تشدید مجازات توقیف غیرقانونی در صورت جعل اسم یا عنوان یا ابراز حکم مجعول
۶۵	۱۵) تشدید مجازات توقیف غیرقانونی در صورت تهدید به قتل یا شکنجه و آزار بدنی مجنی علیه
۶۶	مبحث سوم: آیین نامه‌ی سازمان زندانها و حقوق بشر:
۶۸	الف) حقوق معنوی:
۶۸	۱) حق زندگی و برخورداری از احترام به حیثیت فردی:
۶۹	۲) حق محفوظ ماندن از اعمال شکنجه و سوء رفتار:
۷۰	۳) حق برخورداری از اجرای عادلانه قانون و دادخواهی:
۷۱	۴) حق برکنار بودن از هر نوع تبعیض:
۷۱	۵) حق برخورد کردن از بردگی:
۷۱	۶) حق آزادی اندیشه:
۷۲	۷) حق آزادی وجدان و مذهب:
۷۳	۸) حق احترام به زندگی خانوادگی
۷۳	۱-۸) ملاقات
۷۴	۲-۸) حق مکاتبه:
۷۴	۳-۸) حق برخورداری از مرخصی:
۷۵	ب) حقوق مادی زندانیان
۷۵	۱) حق برخورداری از بهداشت:
۷۷	۲) حق تأمین نیازهای اولیه و برخورداری از خوراک، پرشاک و ...
۷۷	سربناه مناسب
۷۷	۱-۲) خوراک:
۷۷	۲-۲) پرشاک:
۷۷	۳-۲) سربناه:
۷۹	فصل دوم: حقوق بشر در اسناد بین المللی
۸۰	مبحث نخست: اسناد لازم الاجرا:
۸۰	الف) مواد استخراجی از میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی
۸۳	ب) مجموعه مقررات حداقلی برای رفتار با زندانیان (RMTها)

۸۳	ملاحظات مندرجاتی
۹۶	مقررات عمومی
۹۶	اصول بنیادین
۹۶	دفتر ثبت
۹۶	جداسازی گروه‌ها
۹۸	بهداشت فردی
۹۸	لباس و وسایل خواب
۹۹	تغذیه
۹۹	تمرین بدنی
۱۰۰	خدمات پزشکی
۱۰۱	انضباط و تنبیه
۱۰۳	آلات محدودکننده
۱۰۴	تماس با محیط خارج
۱۰۵	کتابخانه
۱۰۵	مذهب
۱۰۶	نگهداری اموال متعلق به زندانیان
۱۰۶	ابلاغ مرگ، بیماری، انتقال و غیره
۱۰۷	پرستل زندان
۱۱۰	بازرسی
۱۱۰	مقررات قابل اجرا برای گروههای خاص
۱۱۰	الف) محکومان به زندان
۱۱۲	رفتار با زندانیان
۱۱۳	طبقه بندی و فردی سازی
۱۱۴	امتیازات
۱۱۴	کار در زندان
۱۱۶	آموزش و تفریحات
۱۱۶	روابط اجتماعی، کمک‌های پس از آزادی
۱۱۷	ب) زندانیان مجنون و مبتلایان به اختلال روانی
۱۱۷	پ) افرادی که در انتظار تشکیل دادگاه، در بازداشت به سر می‌برند
۱۱۹	پ) محکومان به دلیل بدهی و محکومان به حبس مدنی
۱۱۹	ت) افرادی که بدون اتهام بازداشت، یا حبس شده اند
	پ) مستخرج از قانون اجازه الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون حقوق کودک
۱۲۰	مصوب ۱۳۷۲/۱۲/۱

مبحث دوم: اسناد ارشادی	۱۲۸
الف) اعلامیه جهانی حقوق بشر مصوب ۱۰ دسامبر ۱۹۴۸	۱۲۸
ب) اعلامیه اسلامی حقوق بشر	۱۳۴
مبحث سوم: عناوین مهمترین اسناد بین‌المللی مربوط به حقوق بشر	۱۲۵
الف) اسناد جهانی	۱۴۵
ب) اسناد منطقه‌ای	۱۴۶
پ) اسناد مربوط به پیکار با تبعیض	۱۴۸
ت) اسناد مربوط به مسائل خاص	۱۴۹
۱) کشتار جمعی، جنایات جنگی، جنایات ضد بشری	۱۴۹
۲) بردگی، تجرید و فروش انسان، کار اجباری	۱۵۰
۳) پناهندگی	۱۵۱
۴) آزادی اطلاعات	۱۵۱
ث) اسناد مربوط به حمایت از برخی گروههای اجتماعی	۱۵۱
۱) بیگانگان، پناهندگان، افراد بی تابعیت	۱۵۱
۲) کارگران	۱۵۲
۳) زنان	۱۵۳
۴) کودکان	۱۵۴
۵) رزمندگان، زندانیان و غیرنظامیان	۱۵۴
ج) برخی از قانون‌های اساسی یا قوانین بنیادی که اعلامیه‌ها و ترتیبات ویژه‌ای را در مورد حقوق اساسی بشر در بر دارند	۱۵۵
۱) اروپا	۱۵۵
۲) آمریکا	۱۵۶
۳) افریقا و خاورمیانه	۱۵۷
۴) خاور دور و آسیا	۱۵۸
د) قانون اساسی بعضی از کشورهایی که آشکارا و با نام به اعلامیه جهانی ۱۹۴۸ استناد کرده‌اند	۱۵۸
۱) ماداگاسکار	۱۵۸
۲) سنگال	۱۵۹
۳) توگو	۱۵۹
فهرست منابع و مآخذ	۱۶۱

دیباچه

از سیاهچالهای تاریک تا بشرگرایی در زندانها

سیاهچالها

۱) در روزگاران گذشته به زندان به عنوان یک کیفر اصلی نگاه نمی شد و حبس به ندرت به عنوان یک کیفر اصلی و یک ضمانت اجرا مورد استفاده قرار می گرفت. بدین ترتیب و به طور معمول زندانها، مکانهایی بودند که یا متهمان و زندانیان منتظر محاکمه در آنجا نگهداری می شدند و یا به منظور نگهداری محکومان در انتظار اجرای حکم به کار می رفتند. بدین جهت نظامهای عدالت کیفری دنیای باستان توجه چندانی به کارکرد تنبیهی - سزادهی زندان نداشتند، این امر موجب عدم توجه به بهبود وضعیت زندانها - که تقریباً در همه جا به شکل سیاهچال اداره می شدند - شده بود و این روند همچنان و کم و بیش تا قرون وسطی ادامه داشت.

اندیشه های انسان گرایانه

۲) در قرون وسطی و با گسترش زندانها از یک سو و همچنین توجه به رویکردهای تنبیهی - سزادهی زندانها از سوی دیگر و در نتیجه ازدیاد جمعیت کیفری زندانها، برخی نویسندگان، حقوقدانان، فلاسفه و بعضاً روحانیون در نوشته های خود، بهبود وضعیت زندانها، توجه به وضع بهداشت و حرفه آموزی برای زندانیان و به طور کلی انسانی کردن زندانها را خواستار شدند.

بدین ترتیب نخستین بار در سال ۸۱۳م مجمع روحانیون مسیحی توجه خود را

معطوف به انسانی کردن زندانها می‌کنند، در پی آن دیگر اندیشه وران از اصلاح زندان و بهبود وضعیت زندانها سخن به میان می‌آورند. از جمله در این دوران می‌توان به اندیشه‌ها و آثار به جای مانده از «سن تومادکن»، حکیم الهی قرن سیزدهم اشاره کرد^(۱).

اندیشمندان انسانگرا

۳) در دوران نوزایش^(۲) همراه با توسعه‌ی زندانها و بکارگیری آن به عنوان یک کیفر اصلی، همزمان توجه به وضعیت زندانها توجه اندیشمندان را به خود جلب می‌کند، پیشگام این راه را می‌توان ژان مبیون، فقیه فرانسوی دانست که در ۱۶۹۰ میلادی کتاب مشهور خود را تحت عنوان «تأملاتی پیرامون زندانهای فرقه‌های مذهبی» به رشته‌ی تحریر درمی‌آورد، وی در این کتاب اندیشه‌ی رحمت را که در واقع همان بازسازی اجتماعی محکومان است به کارکنان نظام عدالت کیفری، گوشزد می‌نماید. تا آنجا که برخی وی را حقیقتاً پیشگام در حقوق زندانها می‌دانند^(۳). در سال ۱۷۰۳ نیز پاپ کلمان یازدهم به اقداماتی در جهت انسانی کردن زندانها بویژه در زندان سن میشل دست می‌زند و برای فقرا و یتیمان مسکین خانه تأسیس می‌کند^(۴).

در کنار نویسندگان مذهبی قرون وسطی تا سده‌ی هجدهم میلادی برخی نویسندگان غیرمذهبی نیز در نوشته‌های خود از اصلاح و بهبود زندان و نظام عدالت کیفری سخن به میان آوردند، که از جمله می‌توان به اندیشه‌های دانشمندانی چون موتسکیو، با تألیف کتاب روح القوانين، موتینی حقوقدان قرن شانزدهم، نیکلا رئیس پارلمان شهر دیژون

۱. برای کسب اطلاع بیشتر بنگرید به ژان برادل، تاریخ اندیشه‌های کیفری، ترجمه دکتر علی حسین نجفی ابرندآبادی، انتشارات گنج دانش، ۱۳۷۴، ص ۲۵ و بعد.

2. Renaissance

۳. رک، تاریخ اندیشه‌های کیفری، همان، ص ۳۰ به بعد.

4. Encyclopaedia Britanica vol 18, p557,1968.

در قرن هفدهم، ولتر کبیر که در سال ۱۷۷۷ با تألیف رساله‌ای تحت عنوان «بهای عدالت و انسانیت» تفکر الغاء گرایي را بسط می‌دهد، سزار بکاریا که با تألیف رساله‌ی، بزه‌ها و کیفرها، انقلابی در نظام کیفری و زندانها ایجاد می‌کند، فیلا نژیری، که ادامه دهنده‌ی راه بکاریاست، و کتاب «علم قانونگذاری» را پدید می‌آورد، مانوئل لارد ایزابل که در اسپانیا در سال ۱۷۸۲ به تألیف کتابی تحت عنوان «سخنانی پیرامون کیفرها» می‌پردازد و شکنجه‌ها و وحشیگری‌های بی‌فایده را طرد می‌کند، هوگوکو لولنیاژ، اصلاح طلب لهستانی، که کتابچه‌ی بکاریا را به استادان حقوق توصیه می‌کند، کارل فردیناند هومل که به خاطر نشر افکار بکاریا به بکاریای ژرمن‌ها معروف می‌گردند، کاترین کبیر ملکه‌ی روسیه، که در صدد نشر افکار سزار بکاریا برمی‌آید، جی‌اش هوشیلد که در ۱۷۷۰ ترجمه‌ای از اثر بکاریا را در سوئد منتشر می‌کند، جان هوارد بشر دوست که خود به تنهایی به دیدن زندانهای اروپا پرداخته بود، و کتابی موسوم به «وضعیت زندانها» در سال ۱۷۷۷ می‌نگارد، رومیلی انگلیسی که تحت تأثیر میرابو^(۱) در سال ۱۷۸۸ دست به تألیف کتاب «ملاحظات مسافری انگلیسی در مورد زندانی موسوم به بیستر» می‌زند، و خواستار نوسازی نظام زندانها می‌گردد و سرانجام بنام دانشمند انگلیسی که دست به تألیف کتابهایی چون «رساله‌ی قانونگذاری مدنی و کیفری» رساله‌ای در «امور سیاسی» و «نظریه‌ی کیفرهای جنایی» می‌زند و در طرح مشهورش «پان اپتیکن»^(۲) که در ۱۷۹۱ منتشر شد نوعی نظام زندانبانی را بر مبنای بازرسی همیشگی زندانیان و مشاهده‌ی منظم افراد ملاقات کننده بدون نگرانی از تصدیق اعتراضات محکومان پیشنهاد می‌کند، اشاره کرد. بدین ترتیب و تحت تأثیر نظریه‌های این دانشمندان در اروپا قانونگذاران ضمن حذف کیفرهای بدنی و شکنجه‌آمیز به کیفرهای سالب آزادی چون زندان، به ویژه به عنوان یک کیفر اصلی روی می‌آورند، و زندان همزمان با گسترش کمی، از نظر کیفی نیز

۱. خطیب انقلابی: انقلاب کبیر فرانسه

می‌یابد، در فرانسه مجلس مؤسسان و به ویژه آدریان دوپور - که خیلی علاقمند به آزادی فردی بود، زندان را حتی به عنوان محرومیت از آزادی نمی‌بیند بلکه آن را همچون محرومیت از آزادی مشارکت در زندگی گروهی در نظر می‌گیرد، در پروس و انگلستان و دیگر کشورهای اروپایی نیز کیفر سالب آزادی در مرکز ثقل نظام کیفری قرار می‌گیرد، ولی با وجود گسترش کمی، صرفنظر از چندین استثناء زندانها وضع رقت باری داشتند به نحوی که جان هوارد در اثر خود «آرتور جوان» زندانهای اروپایی را به منجلا ب تشبیه کرده بود.

دستاوردهای مکاتب

۴) در قرون نوزدهم و نیمه اول قرن بیستم شاهد ظهور مکاتب کیفری و جرم‌شناسی هستیم، مکاتبی نظیر کلاسیک و نئوکلاسیک در قرن نوزدهم که خود دستاوردهایی نسبت به حبس، انواع زندان، طبقه‌بندی زندانیان و انواع نظامهای زندان، چون نظامهای بسته، باز، نیمه باز و انفرادی در پی داشتند، و حتی شاهد ظهور اندیشمندانی چون، رسی، گیزو، میترمایر و مزانجام بنوویل دو مار سنگی^(۱) هستیم که دانشمند اخیر را مخترع سجل قضایی و سوء پیشینه کیفری^(۲) می‌دانند، مکاتب حقوق کیفری اواخر قرن نوزدهم و نیمه اول قرن بیستم، چون مکتب تحقیقی و مکاتب دفاع اجتماعی، خود اندیشه‌ها و راهکارهایی را در خصوص زندان، زندانبانی، و کیفر حبس ارائه می‌دهند که در مجموع گرایش به سمت انسانی سازی کیفرهاست، این نکته را هم نباید از یاد برد که از دیگر دستاوردهای این مکاتب تشکیل سازمانها و نهادهای فراملی و

۱. بنر ویل دو مارسنگی Bonneville de Marsangy قاضی انسان‌گرا و از فلاسفه‌ی حقوق کیفری بود از او به عنوان مخترع پیشینه‌ی کیفری یاد می‌کنند و به کارهای مکتب زندانها بسیار توجه داشت وی در ۱۸۶۶ کتابی در مورد بهبود قانون کیفری منتشر نمود.

بین‌المللی نسبت به نظام عدالت کیفری و به ویژه کیفر زندان بود، که در این میان از جمله می‌توان به اتحادیه بین‌المللی حقوق جزا که در سال ۱۸۸۸ بوجود آمد، و در ۱۹۲۴ به انجمن بین‌المللی حقوق کیفری تغییر نام داد، جامعه بین‌المللی جرم‌شناسی که در ۱۹۳۴ بنا نهاده شد، و سرانجام بنیاد بین‌المللی کیفری و زندانها اشاره کرد که تاریخ تأسیس آن را ۱۹۵۰ گفته‌اند، در مجموع شاید یکی از اهداف این مکاتب و نهادها انسانی کردن حقوق جزا، کیفرها، زندانها و نظام عدالت کیفری بود^(۱).

ریافت‌های نوین جرم‌شناسانه نسبت به زندان و عدالت کیفری

(۵) پس از جنگ‌های جهانی به ویژه جنگ جهانی دوم، و مشاهده تضییع حقوق اساسی انسانها، در این جنگ‌ها، انسانی شدن حقوق جزا، جرم‌شناسی و کیفرشناسی، شتاب می‌یابد، و در این دوران افزون بر ظهور مکتب دفاع اجتماعی نوین که محور اصلی مباحث آن انسانی کردن حقوق جزا، کیفرها و نظام زندان است. شاهد ظهور مکاتب جرم‌شناسی‌های موسوم به واکنش اجتماعی^(۲) هستیم، در ابتدا این جرم‌شناسی‌ها نظام‌های عدالت کیفری موجود را به باد انتقاد گرفتند، (جرم‌شناسی انتقادی)^(۳) خواهان محدود کردن نظام زندانها و روی آوری به جرم‌زدایی^(۴)، کیفرزدایی^(۵)، قضازدایی^(۶) و

۱. برای اطلاع بیشتر بنگرید به: (۱) دفاع اجتماعی، اثر مارک آنسل، ترجمه‌ی آقایان دکتر محمد آشوری، و دکتر علی حسین نجفی ابرندآبادی، (۲) تاریخ اندیشه‌های کیفری اثر ژان پرادل، ترجمه‌ی دکتر علی حسین نجفی ابرندآبادی.

2. La Réaction Social

3. La criminologie critique

4. décriminalisation

5. dépenalisation

6. déjuridicisation / diversion

توسل به شیوه‌های رسیدگی اداری به جای رسیدگی قضایی، استفاده از میانجیگری^(۱) و نظام‌های غیررسمی و سرانجام جایگزین‌های مجازات حبس به جای زندان شدند. موج بعدی این جرم‌شناسی‌ها که مشتق از ایدئولوژی‌های چپ‌گرایانه و مارکسیستی بودند، بیشتر به حملات ایدایی علیه نظام عدالت کیفری در غرب پرداخته، مدعی شدند که نظام‌های عدالت کیفری مبتنی بر دموکراسی‌های غربی ضایع‌کننده‌ی حقوق انسانها بوده، بیشتر در پی حفظ منافع طبقه حاکم و سرمایه‌دار هستند و گروه حاکم (سرمایه‌داران) حقوق جزا و زندان را خلق کرده‌اند تا بدینوسیله بر جامعه حاکمیت خویش را حفظ کنند.

شاخه‌ای دیگر از این جرم‌شناسی‌ها در پی حمایت از بزه‌دیدگان و قربانیان جرم برآمدند و مکتب موسوم به «بزه‌دیده‌شناسی»^(۲) را به وجود آوردند، که در اثر حمایت بنیان این مکتب، «جامعه‌ی جهانی بزه‌دیده‌شناسی» بنیان نهاده شد، و سرانجام شاخه‌ی افراطی این جرم‌شناسی‌ها با نگاه بدبینانه نسبت به زندان و نظام کیفری به کلی خواهان لغو نظام زندان و عدالت کیفری است، پیروان و نظریه‌پردازان این مکتب که به الغاء‌گرایان و مکتب آنان به الغاء‌گرایی^(۳) شهرت یافته است، می‌گویند که زندانها

1. Médiation

۲. بزه‌دیده‌شناسی La victimologie یا مجنی علیه‌شناسی که از یکسو به نقش بزه‌دیده در جرم و دعاوی کیفری و میزان نقصیر وی توجه دارد و از دیگر سو، شاخه‌ی دیگر این رشته که به «بزه‌دیده‌شناسی ثانوی یا کنشی» موسوم است، خواهان جبران زیانهای بزه‌دیده صرفنظر از نقصیر یا عدم نقصیر وی است. برای کسب اطلاع بیشتر بنگرید به گودرزی، محمدرضا، مقاله‌ی «بزه‌دیده‌شناسی، پیدایش، تکامل و دیدگاههای نوین» نشریه‌ی امنیت، ش ۱۷ و ۱۸ سال ۱۳۷۹.

۳. الغاء‌گرایی یا Ablitionisme، برای اطلاع کامل در این مورد بنگرید به جیم توماس و شارون بویلفیلد، نقد و بررسی یک نظریه از جرم‌شناسی رادیکال: الغاء‌گرایی، ترجمه‌ی محمدرضا گودرزی، مجله‌ی حقوقی دادگستری، ش ۳۷.

غیرانسانی بوده، فاقد بها و فایده‌ی عملی‌اند، ارزشهای منفی را سمبلیک می‌سازند و زندانیان پس از آزادی این ارزش منفی را به کار می‌گیرند و آنها را در جامعه تعمیم می‌دهند، افزون بر آن، آنها معتقدند که زندانها اخلاق، منش و شخصیتی یک رو و برگشت‌ناپذیر ایجاد می‌کنند و بدین ترتیب معتقدند که اصلاح و تربیت در زندانها توهمی بیش نیست، از جمله طرفداران این جنبش می‌توان به توماس ماتیسن، استاد جامعه‌شناسی در دانشگاه اسلو نروژ و نیز هابرماس فیلسوف بزرگ آلمانی اشاره کرد.

گذری بر کتاب

۶) سرانجام و پس از مقدمه‌ای که مذکور افتاد، لازم می‌دانیم که متذکر شویم کتابچه‌ی حاضر شاید نخستین اثری باشد که در زمینه‌ی موازین حقوق بشر در فرایند زندان و نظام کیفری در کشور به تدوین می‌رسد، بدین جهت عاری از نقص و عیب نیست، پیش از هر چیز دست کسانی را که با نقد کتاب بر ما منت گذارند صمیمانه می‌فشاریم، و آنگاه از همه‌ی صاحب‌نظران عزیز در جهت بهبود این اثر استمداد می‌جوییم امیدواریم که ما را از تذکرات سودمند خویش بی‌بهره نسازند. این دفتر که در دو بخش و ۴ فصل تهیه و تدوین شده از یک سو در پی معرفی موازین ضروری و مورد نیاز حقوق بشری به دست اندرکاران نظام کیفری، بویژه کارکنان زندان است و از سوی دیگر در پی معرفی حقوق قانونی و انسانی انسانهایی است که درگیر فرایند کیفری و زندان هستند بدین جهت مطالعه آن، مددجویان^(۱) را نیز می‌تواند به کار آید. می‌دانیم که حقوق بشر زاده‌ی تمدن و رشد آن است بدین جهت در تدوین این کتاب از تاریخ استمداد شده است، معرفی اصول بنیادین، قوانین و آیین‌نامه‌های الزامی داخلی و اسناد حقوق بشری خارجی نیز بطور خلاصه - و به جهت رعایت اختصار - از دیگر اهداف این نوشتار است، که امیدواریم از پی آن بر آمده باشیم. بطور کلی در پی آن بودیم که (۱) به

۱- در حال حاضر در کشور ما به زندانیان به طور عمومی اصطلاح «مددجو» اطلاق می‌شود.

پیشینه و سیر تاریخی حقوق بشر، در جهان و ایران، نقش ادیان الهی در ایجاد مفاهیم حقوق بشری و توجه به آن، و پیشینه‌ی تصویب نخستین اعلامیه‌های حقوق بشری به مفهوم امروزی توجه گردد. ۲) مفاهیم بنیادین حقوق بشری که با نظام عدالت کیفری ارتباط دارند به اختصار توضیح داده شده و تبیین گردند، چرا که دانستن چنین اصولی و توجه مجریان عدالت کیفری بدانها، کاملاً ضروری و منطقی به نظر می‌رسد، در هر صورت دریغ است که کارکنان نظام عدالت کیفری ما به ویژه زندانبانان و قضات، با اصولی نظیر اصل برائت و آثار آن، اصل قانونی بودن بزه‌ها و کیفرها، اصول رفتار با زندانیان منتظر محاکمه و... آشنا نباشند و یا با این اصول سطحی برخورد کرده، عدالت را جدی نسمارند، اصولی که به قول برخی حقوقدانان^(۱) برای شناخت آنها بشریت تاوانهای سنگینی در طول تاریخ پرداخته و چه انسانهای بی‌گناهی که زنده زنده لای جرز دیوارها دفن نشدند تا بشر توانست اصولی نظیر اصل برائت و... را به وجود آورد و آن را ضامن حقوق و آزادیهای فردی قرار دهد. ۳) در فصل سوم این دفتر، به جنبه‌های حقوق بشری قوانین داخلی چون قانون اساسی و تضمین‌های حقوق بشری موجود در آن، قوانین جزایی چون آئین دادرسی کیفری و به ویژه قانون مجازات اسلامی و در نهایت جنبه‌های حقوق بشری آئین‌نامه‌ی سازمان زندانهای کشور پرداخته شده است. ۴) و سرانجام فصل آخر این نوشتار به اسناد بین المللی حقوق بشری اختصاص دارد، اسنادی که می‌تواند برای ما الزامی، ارشادی و یا اختیاری باشد.

سپاس و قدردانی

۷) در پایان این دیباچه نوبت به تشکر و قدردانی می‌رسد، تشکر و سپاس از کسانی که در تهیه‌ی این دفتر یاریگر ما بودند، پیش از هر چیز ایزد حق تعالی را شکرگزاریم، بخشاینده‌ای که یاد او ما را از هر چیز و هر کس بی‌نیاز می‌سازد و پس از سپاس و

۱. منظور اسناد دکتر محمد آشوری، حقوقدانان و جرم‌شناس ایرانی است.

سرفروود آوردن در برابر یزدان پاک، دست سپاس و تقدیر بی انتهای خویش را به سمت
 بندگان خوب و شایسته وی دراز می‌کنیم بدین امید که تشکر و سپاس‌های فراوان ما را
 بپذیرند، از مسئولان محترم مرکز مطالعات حقوق بشر دانشگاه تهران و نیز کارکنان
 محترم دبیرخانه کمیسیون حقوق بشر اسلامی، به خاطر در اختیار نهادن برخی منابع
 شاکریم، و می‌خواهیم که سپاس‌های گرم ما را بپذیرند، از سرکار خانم مقدادی، قاضی
 محترم دادگستری نیز به خاطر تهیه برخی منابع سودمند تشکر می‌کنیم و سرانجام از
 سرکار خانم فرزانه تیموری به خاطر حروفچینی و صفحه‌آرایی این کتاب، خانم شهناز
 گودرزی به خاطر برخی مساعدت‌ها، آقای سید جواد مسیبی به خاطر رفع برخی
 ایرادات صفحه‌آرایی و جناب آقای احمد راهرو خواجه، به خاطر تسهیل در انتشار
 کتاب، صمیمانه تشکر می‌کنیم.

محمد رضا گودرزی - مظفر الوندی

تهران، جمعه ۴ بهمن ماه ۱۳۸۱ خورشیدی

برابر با ۴ ژانویه ۲۰۰۳ میلادی